

ОРЛОВ

Олександр Якович

О.Я. Орлов (06.04.1880–28.01.1954) народився 6 квітня 1880 р. у місті Смоленську. У 1902 р. закінчив Петербурзький університет і залишився при ньому для підготовки до педагогічної та наукової діяльності. У 1902-1905 рр. стажувався за кордоном: у Парижі, Лунді, Геттінгені. У 1905-1909 рр. – асистент Тартуської обсерваторії, працював у Пулковській обсерваторії, у 1909-1913 рр. був завідувачем сейсмічної станції при Тартуській обсерваторії. Організував сейсмічну станцію в Томську. Брав участь в експедиціях на Кавказ для перевірки роботи сейсмічних станцій. У 1913-1934 рр. О.Я. Орлов – директор Одеської обсерваторії. У 1926 р. заснував Полтавську гравіметричну обсерваторію, яку очолював протягом 1926-1934 і 1938-1951 рр. У 1926 р. він організував гравіметричну зйомку України, необхідну для розвитку її продуктивних сил. У 1938 р. працював у Державному астрономічному інституті ім. П.К. Штернберга і в Геодезичному інституті в Москві. У 1939-1941 рр. був директором Карпатської обсерваторії на горі Піп Іван. У 1944 р. заснував Головну астрономічну обсерваторію АН УРСР, яку очолював упродовж 1944-1948 та 1950-1952 рр. Член-кореспондент АН СРСР (1927 р.), академік АН УРСР (1939 р.). Заслужений діяч науки УРСР (1951 р.).

Його основні наукові праці присвячені астрономії і геофізиці (астрометрії, теоретичній астрономії, вивченню припливних коливань сили тяжіння та деформацій поверхні Землі, руху полюсів Землі, дослідженню комет та ін.).

Дослідження припливних деформацій Землі, які поєдналися в роботах О.Я. Орлова з вивченням руху полюсів Землі, стали основою нового наукового напрямку, який отримав назву «геодинаміка». Незважаючи на велику завантаженість організаційною роботою,

О.Я. Орлов активно займався науковою творчістю, вирішенням актуальних питань з астрономії і геофізики. Характерною рисою його роботи було те, що в своїх дослідженнях він завжди йшов новими, ще незвіданими шляхами; відкривав такі сторони явищ, які раніше ніким не були помічені і пропонував нові методи, які полегшували їх вивчення. Олександр Якович не шукав легких шляхів і ніколи не відступав від суворих потреб наукової сумлінності.

Широку популярність отримав цикл робіт тоді ще молодого вченого О.Я. Орлова, присвячений вивченню місячно-сонячним деформацій Землі за гравіметричними спостереженнями низки станцій. Міжнародне визнання отримали його «піонерські» роботи з вивчення руху полюсів Землі. Він уперше запропонував визначення поняття середньої широти станції спостереження, розробив метод виключення змін цих середніх широт (метод Орлова), визначення початкового положення полюса середньої епохи спостережень та системи координат, віднесеної до цього полюса (система Орлова). Розробив метод обчислення координат полюса за спостереженнями широти однієї обсерваторії. Організована ним Радянська служба широти обчислювала координати полюса в цій системі, що мало важливе значення для служб часу тоді, коли були порушені зв'язки з Міжнародною службою часу. О.Я. Орлов виконав роботи з дослідження тривісності земного еліпсоїда, вікового руху полюсів Землі, оцінив за визначенням місячних та півмісячних змін широт коефіцієнти головного члена нутації за схиленням. Підсумки його досліджень змін широти наведено в книзі «Служба широти» (1958 р.).

Ідеї О.Я. Орлова щодо реорганізації Міжнародної служби широти (МСШ) були згодом розвинуті його талановитим учнем Є.П. Федоровим. За ініціативою О.Я. Орлова була створена при Астрономічній раді АН СРСР Комісія з вивчення широт, яку він і очолив. Крім того, вчений займався питаннями теоретичної астрономії: передбаченням появи комети Галлея, дав нові, більш зручні формули для обчислення геліоцентричних координат частинок кометного хвоста або кометних хмар. Під його керівництвом ще в Одесі було оброблено 18-річний ряд спостережень сонячних плям, у результаті чого були визначені елементи сонячного екватора і вивчені власні рухи сонячних плям по широті.

Красномовно про діяльність О.Я. Орлова сказав президент АН УРСР у 1945 р., академік О.О. Богомолець: «...Володіючи рідкісною наполегливістю і великим організаторським талантом, О.Я. Орлов багато зробив для розвитку астрономічних і гравіметричних досліджень на терені СРСР від Тарту до Далекого Сходу, особливо в Україні. Тут він суттєво розширив і підвищив рівень діяльності Одеської обсерваторії та заснував дві академічні обсерваторії – Полтавську гравіметричну і Головну астрономічну, які стали тепер знаними центрами наук про Землю і Всесвіт.»

У 1961 р. були опубліковані «Избранные труды» О.Я. Орлова в 3-х томах. Кожні 6 років (такий період «биття» в русі полюсів Землі, які вивчав Орлов) проходять міжнародні Орловські конференції в містах, пов'язаних з діяльністю вченого. Іменем О.Я. Орлова названі кратер на Місяці і мала планета (астероїд) №2724.

Меморіальні дошки О.Я. Орлову встановлено на головних будинках у ГАО НАН України і в Полтавській гравіметричній обсерваторії Інституту геофізики НАН України ім. С.І. Субботіна.

ЛІТЕРАТУРА:

1. З.Н. Аксентьева. Очерк жизни и творчества Александра Яковлевича Орлова. // Избранные труды А.Я. Орлова. – Киев, 1961. – т.1 – с.7-32.
2. Е.П. Федоров. Александр Яковлевич Орлов: жизнь, творчество, научное наследие. // Геодинамика и астрометрия. – Киев.1980. – с.7-24.
3. А.О.Корсунь. Вірність науці – вища за честь бути академіком. // Вісник НАНУ-1999. № 6. – С.34-38.
4. Я. Яцків, А. Корсунь. Слово о А.Я. Орлове и Е.П. Федорове – Учителе и Ученике. // КФНТ, 1999, Приложение №1 (Материалы конференции), – С.7-15.
5. Я.С. Яцків, А.О. Корсунь, І.Б. Вавілова. О.Я. Орлов та його астрогеодинамічна наукова школа. // Кинематика и физика небесных тел. – 2005. – т.21 – №6 – С.403-413.
6. А.О. Корсунь. Перший академік-астроном Української академії наук (до 130-річчя від дня народження О.Я. Орлова) // Вісник, 2010, № 4.